

**МОНГОЛ УЛС ДАХЬ СОНГУУЛИЙН ЗАРИМ ТООН ӨГӨГДЛИЙН ИЛ ТОД,
НЭЭЛТТЭЙ БАЙДАЛ**

Д.Ундрах

МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор, доктор

Б.Эрдэнэдалай

МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор, доктор

Хураангуй:

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд Монгол Улсад болж өнгөрсөн ардчилсан сонгуулиудын үр дүн, холбогдох мэдээллүүд сонгогчид, судлаачдад ил тод, нээлттэй байдлаар Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, Үндэсний Аудитын Газар, Үндэсний Статистикийн Хороо зэрэг байгууллагуудын албан ёсны сайт дээр байгаа эсэхийг судлан харьцуулалт хийсэн болно.

Түлхүүр үг: Сонгуулийн дүн, сонгогчдын нэрийн жагсаалт, сонгуулийн зардлын тайлан, сонгуулийн өгөгдөл

Оршил:

Монгол Улс 1990 онд ардчилалд шилжсэнээс хойш ардчилсан шинэчлэлээ өрсөлдөх чадвартай, олон нам бүхий улс төрийн тогтолцоог бий болгох, эрх, эрх чөлөөг нэмэгдүүлэх чиглэлд тогтвортой хадгалсан. Монголд улс төрийн тогтворгүй байдал болон авлигын түвшин нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор иргэд ардчиллын үндсэн институцэд итгэх итгэл алдарч байгааг, мөн Монголын сонгогчдын улс төрийн намуудад таагүй хандаж байгааг Улс төрийн барометр¹ 2010-2021 оны судалгааны дүнгүүдээс харж болохоор байна.

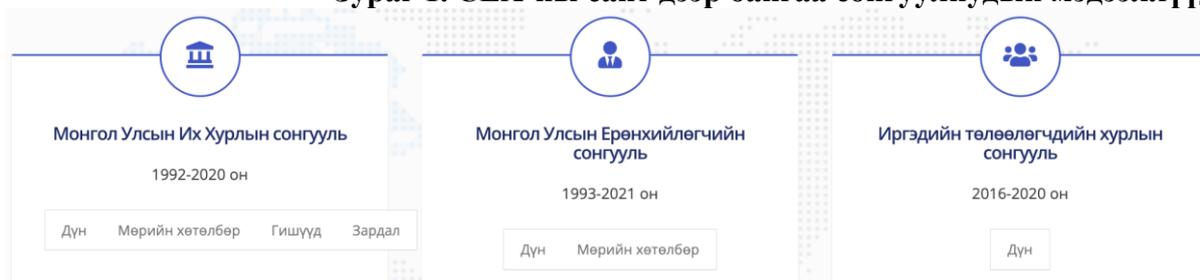
1992 оноос хойш УИХ-ын, ерөнхийлөгчийн, орон нутгийн тус бүр 8 удаагийн сонгууль явагдсан. Сонгуулиас сонгуульд сонгогчдын ирц, оролцоо буурах, сонгуулийг үл тоох хандлага нэмэгдэх болсон. Ялангуяа орон нутгийн сонгуулийн ирц хүрэхгүй байх явдал давтагддаг, дахин сонгуулийг олон удаа хийж байсан. Мөн сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо, сонгогчдын үйл байдлын судалгааг хийхдээ ихэвчлэн УИХ болон ерөнхийлөгчийн сонгуулийг судалдаг, орон нутгийн сонгуулийн талаарх мэдээлэл, судалгаа ховор байдаг зэрэг нь энэхүү судалгааг хийхэд хүргэсэн юм.

Монгол Улсад болж өнгөрсөн ардчилсан сонгуулиудын үр дүн, холбогдох мэдээллүүд сонгогчид, судлаачдад ил тод, нээлттэй байдлаар Сонгуулийн Ерөнхий Хороо, Үндэсний Аудитын Газар, Үндэсний Статистикийн Хороо зэрэг байгууллагуудын албан ёсны сайт дээр байгаа эсэхийг судлан харьцуулалт хийсэн болно. Ингэхдээ сонгуулийн дүн, мэдээллийг олохын тулд Монгол Улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо (СЕХ), Үндэсний Аудитын газар (ҮАГ), Улс төрийн намуудын сайт зэрэг боломжит мэдээллийн платформууд дээр хайлт хийж эхэлсэн.

¹ Уг судалгаагаар иргэдийн улс төрийн намд итгэхгүй байдал 2010-2016 оны дундаж 58 хувьтай байсан бол 2016-2021 оны дундаж 65.57 хувь болж улам нэмэгдсэн байна. www.santmaral.mn

Сонгуулиудын мэдээллийн нээлтэй байдал

Зураг 1. СЕХ-ны сайт дээр байгаа сонгуулиудын мэдээллүүд

СЕХ-ны сайт дээр УИХ-ын, Ерөнхийлөгчийн, Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын гэсэн гурван сонгуулийн дүн, мөрийн хөтөлбөр, гишүүд, зардал гэсэн бүтэц бүхий гурван цэс байна. Гэхдээ тухайн цэсүүд дээрх сонгууль бүрийн дүн сонгогчид болон судлаачдад нээлттэй бус, үр дүнг нэгтгэн харьцуулалт хийх, судлах боломжгүй байгааг дараах зургуудаас харж болно.

Зураг 2. УИХ-ын сонгуулийн дүн

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН 2020 ОНЫ СОНГУУЛИЙН ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ДҮН
(6 дугаар тойрог, Дорноговь, Говьсүмбэр аймаг, Сум, нэр дэвшигч тус бүрээр)

Үзүүлэлт	СУМД																			ДҮН	Намын харьяалал	
	Баянгол	Сүхбаатар	Шивээговь	Сэлэнгэ	Архангай	Баянхонгор	Говь-Алтай	Говьсүмбэр	Дорноговь	Дорнод	Дундговь	Өвөрхангай	Сэлэнгэ	Ховд	Цэвэрлэлт	Зүүнбаян	Дүн	Намын харьяалал				
Нэрийн жагсаалтад бичигдсэн сонгогчдын тоо	719	7658	2098	10056	1862	818	1031	1421	1479	1100	1382	1269	1619	968	1431	1561	678	3710	40860			
Санал хураалтад оролцсон сонгогчдын	хувь	70.51	74.39	75.93	69.60	60.26	74.89	66.15	57.99	67.75	71.91	63.60	65.88	64.05	76.86	66.18	61.05	73.16	62.88	68.66		
Санал огт тэмдэглээгүй саналын хуваагыг	хувь	0	10	3	19	3	2	0	2	1	0	1	1	0	1	1	5	5	33	33		
1 Сүхбаатарын БАТБОЛД	хувь	248	2954	924	3731	545	329	294	411	420	394	559	326	356	449	369	406	247	1129	14091	Монгол Ардын Нам	
2 Гомилдоогийн МЭНХЦЭЦЭГ	хувь	257	2719	862	2138	314	264	198	311	332	219	329	227	169	273	265	290	188	820	10175	Монгол Ардын Нам	
3 Батсүхийн НАРАНХҮҮ	хувь	50.69	47.73	54.11	30.55	27.99	43.21	29.03	37.74	33.13	27.69	37.43	27.15	16.30	36.69	27.98	30.43	37.90	35.15	36.27	Ардчилсан Нам	
4 Лувсандоржийн ОДСЭР	хувь	191	2390	545	1091	256	165	195	125	263	194	92	290	274	122	255	205	134	615	7402	Ардчилсан Нам	
5 Гаадангийн БАТБААТАР	хувь	37.67	41.95	34.21	15.59	22.82	27.00	28.59	15.17	26.25	24.53	10.47	34.69	26.42	16.40	26.93	21.51	27.02	26.36	26.39	Монголын Ногоон Нам	
6 Цэцэгзэгийн МЭНХБАЯР	хувь	27	281	86	547	76	33	34	73	61	34	32	46	34	63	259	53	28	88	1855	"А" БИДНИЙ ЭВЭСЭГ/ МАХН-ИЗНН-МУНН/	
7 Дамцарангийн ЭНХСАЙХАН	хувь	5.33	4.932	5.40	7.82	6.774	5.40	4.985	8.859	6.088	4.30	3.641	5.50	3.279	8.468	27.35	5.561	5.65	3.77	6.61	"А" БИДНИЙ ЭВЭСЭГ/ МАХН-ИЗНН-МУНН/	
8 Соорын ГАНБАТ	хувь	2.37	1.668	1.193	1.41	1.159	1.309	0.733	0.85	1.30	0.506	0.455	1.077	0.289	0.40	1.162	0.63	0.40	0.90	1.19	"ШИНЭ ЭВЭСЭГ"	
9 Орологийн ЭРДЭНЭТӨГС	хувь	53	502	102	1843	362	108	191	197	226	204	240	258	195	161	145	219	98	698	5802	"ШИНЭ ЭВЭСЭГ"	
10 Батсүхийн АРВИНБАЯР	хувь	10.45	8.81	6.40	26.33	32.26	17.88	28.01	23.91	22.55	25.79	27.30	30.86	18.80	21.64	15.31	22.98	19.76	29.92	20.68	"ШИНЭ ЭВЭСЭГ"	
11 Цэрэнванчигийн ЭРДЭНЭБАТ	хувь	13	112	27	710	107	23	27	88	80	58	56	62	48	62	23	48	9	212	1765	"ЗӨВ ХҮН ЭЛЕКТОРАТ" эвсэг	
12 Эрдэнэцогтын БАТЧИМЭГ	хувь	2.56	1.966	1.695	10.14	9.537	3.764	3.959	10.68	7.984	7.332	6.371	7.416	4.629	8.333	2.429	5.037	1.81	9.09	6.29	"Саяигун" Үндсэн хуулийн 19" эвсэг	
13 Наранцэрлэгийн СӨСМӨ	хувь	3	97	5	168	12	1	4	16	21	13	11	9	10	5	9	11	2	29	426	"ЗӨВ ХҮН ЭЛЕКТОРАТ" эвсэг	
14 Пүрэвсүрэнгийн ЭНХБАЯР	хувь	0.59	1.703	0.314	2.40	1.07	0.164	0.587	1.942	2.10	1.643	1.251	1.077	0.964	0.672	0.95	1.154	0.40	1.24	1.52	Бие даан нэр дэвшигч	
Цэрэнванчигийн ЭРДЭНЭБАТ	хувь	0	6	3	10	1	2	2	1	1	1	4	0	0	0	3	2	0	2	38	"Саяигун" Үндсэн хуулийн 19" эвсэг	
Эрдэнэцогтын БАТЧИМЭГ	хувь	0	0.105	0.188	0.1	0.089	0.327	0.293	0.121	0.10	0.126	0.455	0	0	0.317	0.21	0	0.09	0.14	0.14	Зон Олны Нам	
Наранцэрлэгийн СӨСМӨ	хувь	0.20	0.158	0.063	0.30	0.446	0.327	0.44	0.485	0.10	0.253	0	0.359	0.289	0.538	0	0.21	0.20	0.09	0.23	Бие даан нэр дэвшигч	
Пүрэвсүрэнгийн ЭНХБАЯР	хувь	48	625	132	1467	117	96	133	207	171	131	189	113	335	90	105	242	68	210	4479	Бие даан нэр дэвшигч	
Эрдэнэцогтын БАТЧИМЭГ	хувь	9.47	10.97	8.286	20.96	10.43	15.71	19.50	25.12	17.07	16.56	21.50	13.52	32.30	12.10	11.09	25.39	13.71	9.00	15.97	Бие даан нэр дэвшигч	
Пүрэвсүрэнгийн ЭНХБАЯР	хувь	8	46	14	50	9	3	14	7	6	2	6	5	4	4	9	4	7	201	201	Бие даан нэр дэвшигч	
Эрдэнэцогтын БАТЧИМЭГ	хувь	1.58	0.807	0.679	0.71	0.80	0.491	0.44	1.70	0.70	0.759	0.228	0.718	0.482	0.538	0.422	0.944	0.81	0.30	0.72	Бие даан нэр дэвшигч	

СЕХ-ны сайт дээрх Монгол Улсын Их Хурлын сонгууль гэсэн цэс дээр “Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн 1992-2020” гэсэн файл байгаа боловч судлаачдад нээлттэй, боловсруулан анализ хийх боломжтой өгөгдөл биш .pdf өргөтгөлтэй байлаа. СЕХ болон УАГ-ын сайт дээрх УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчид болон улс төрийн намуудын сонгуулийн зардлыг харьцуулан судлах боломжтой өгөгдлүүд .pdf өргөтгөлтэй байна.

Зураг 3. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн

МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН 2021 ОНЫ ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛИЙН ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ДҮН
/Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, дүүргийн хэсэг тус бүрээр/

Дугаар	Сумын нэр	Нэрийн жагсаалтад бичигдсэн сонгогчийн тоо	Санал өгсөн сонгогчийн		Нэр дэвшигчдэд өгсөн саналын		Үүнээс						Санал огт тэмдэглээгүй саналын хуудасны	
			тоо	хувь	тоо	хувь	У. Хүрэлсүхийн төлөө өгсөн саналын		С.Эрдэнийн төлөө өгсөн саналын		Д.Энхбатын төлөө өгсөн саналын		тоо	хувь
							тоо	хувь	тоо	хувь	тоо	хувь		
АРХАНГАЙ														
1	Батцэнгэл	2471	1470	59.49	1442	98.10	1119	76.12	212	14.42	111	7.55	28	1.90
2	Булган	1786	1054	59.01	1008	95.64	797	75.62	105	9.96	106	10.06	46	4.36
3	Жаргалант	2767	1620	58.55	1524	94.07	1181	72.90	227	14.01	116	7.16	96	5.93
4	Ихтамир	3595	1649	45.87	1617	98.06	1284	77.87	196	11.89	137	8.31	32	1.94
5	Өгийнуур	2052	1134	55.26	1099	96.91	795	70.11	207	18.25	97	8.55	35	3.09
6	Өлзийт	2197	1396	63.54	1362	97.56	1024	73.35	229	16.40	109	7.81	34	2.44
7	Өндөр-Улаан	3774	2260	59.88	2207	97.65	1601	70.80	406	17.96	200	8.85	53	2.35
8	Тариат	3252	1953	60.06	1839	94.16	1306	66.87	280	14.34	253	12.95	114	5.84
9	Төвшрүүлэх	1921	1121	58.36	1092	97.41	857	76.45	154	13.74	81	7.23	29	2.59
10	Хайрхан	2491	1635	65.64	1612	98.59	695	42.51	899	54.98	18	1.10	23	1.41
11	Хангай	2090	1363	65.22	1333	97.80	926	67.94	336	24.65	71	5.21	30	2.20
12	Хашаат	2087	981	47.01	963	98.17	767	78.19	109	11.11	87	8.87	18	1.83
13	Хогонт	2988	1444	48.33	1415	97.99	1045	72.37	256	17.73	114	7.89	29	2.01
14	Цахир	1513	1023	67.61	962	94.04	619	60.51	256	25.02	87	8.50	61	5.96
15	Цэнхэр	3771	2011	53.33	1950	96.97	1427	70.96	340	16.91	183	9.10	61	3.03
16	Цэцэрлэг	2460	1360	55.28	1340	98.53	936	68.82	294	21.62	110	8.09	20	1.47
17	Чулуут	2656	1493	56.21	1469	98.39	1068	71.53	319	21.37	82	5.49	24	1.61
18	Эрдэнэмандал	3611	1981	54.86	1944	98.13	1327	66.99	441	22.26	176	8.88	37	1.87
19	Эрдэнэбулган	13795	7227	52.39	6924	95.81	5096	70.51	920	12.73	908	12.56	303	4.19
ДҮН		61277	34175	55.77	33102	96.86	23870	69.85	6186	18.10	3046	8.91	1073	3.14
БАЯН-ӨЛГИЙ														
20	Алтай	2596	1579	60.82	1516	96.01	1352	85.62	103	6.52	61	3.86	63	3.99
21	Алтанцөгц	1767	1009	57.10	960	95.14	832	82.46	86	8.52	42	4.16	49	4.86
22	Баяннуур	2803	1692	60.36	1468	86.76	1260	74.47	185	10.93	23	1.36	224	13.24
23	Бугат	2364	1468	62.10	1381	94.07	1219	83.04	108	7.36	54	3.68	87	5.93

Уг сайт дээрх Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль гэсэн цэс дээр “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн 1993-2021” гэсэн файл байгаа боловч судлаачдад нээлттэй, боловсруулан анализ хийх боломжтой өгөгдөл биш .pdf өргөтгөлтэй байлаа. Мөн ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчид болон улс төрийн намуудын сонгуулийн зардлыг харьцуулан судлах, ингэхдээ сонгуулийн кампанит ажлын зардлын анализ хийхэд харьцуулагдах ёстой зардлын тайлангуудаас зөвхөн 2009, 2013, 2017 оны зардлын тайлан .pdf өргөтгөлтэй олдсон (СЕХ-ны сайт дээр зөвхөн 2013 оны зардлын тайлан байв). Бусад оны тайлангууд олноогүй. Эндээс улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн тайлан иргэд сонгогчдод нээлттэй, ил тод байх ёстой гэсэн зарчим, хуулийн заалт үйлчлэхгүй байгаа нь энэхүү ажлын хүрээнд ажиглагдлаа. Хэдийгээр 2021 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн гарсан боловч тухайн дүнг мэдээлэхдээ тухайн хэсгийн хороод дээрх санал өгөх ёстой нийт сонгогчийн тоог оруулаагүй нь учир дутагдалтай байна.

Зураг 4. ИТХ-ын сонгуулийн дүн

2020-10-15 23:20:23

Архангай аймгийн ИТХ-ын сонгуульд 19-р тойргоос нэр дэвшигчдэд өгсөн хүчинтэй саналын тоо

Үр дүн ирүүлсэн хэсгийн хороо:	2	тай 2	100.00%
Нийт уншигдсан хүчинтэй саналын хуудасны тоо:	1,383		
Санал өгсөн сонгогчдын тоо:	1,383		
Хүчингүй саналын хуудасны тоо:	0		
Дагвын ӨЛЗИЙСАЙХАН (МАН)	774	55.97%	
Цоогогийн МӨНХНАСАН (МАН)	677	48.95%	
Хүрэлчулууны ОЮУН-ЭРДЭНЭ (АН)	519	37.53%	
Доржийн БАТСАЙХАН (АН)	503	36.37%	
Санжаахүүгийн МЯГМАРБААТАР (МАХН)	198	14.32%	
Нийт хүчинтэй саналын тоо:	2,671		
Санал огт тэмдэглээгүй сонгогчдын тоо:	19		

Орон нутгийн сонгуулийн хувьд, сонгуулийн үр дүн .pdf өргөтгөлтэй байлаа. Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд СЕХ-ны өгөгдлийн санд байгаа анхдагч тоон өгөгдлийг албан ёсоор авсан бөгөөд тэрхүү тоон өгөгдөл, түүний хамрах хүрээг харгалзан 2000-2020 оны ИТХ-ын ирц, сонгуулийн оролцоо, хүчинтэй болон хүчингүй санал, ялалт байгуулсан нам зэрэг мэдээллийг ашиглан шинжилгээг хийхийг зорьсон. Шинжилгээнд зөвхөн орон нутгийн сонгуулийн тоон мэдээллийг хамруулсан бөгөөд мэдээллийн олдоцоос хамааран 2012 оны сонгуулийн дүнд шинжилгээ хийхэд харьцангуй хязгаарлагдмал байв. Сонгуульд нэр дэвшигчдийн нас, хүйс СЕХ-оос авсан дээрх өгөгдөлд огт байхгүй, харин ялалт байгуулсан нэр дэвшигчдийн нас, хүйсийн мэдээлэл зөвхөн 2000-2008 оны сонгуулийн хувьд байсан тул холбогдох шинжилгээг тус онуудад хийв. Энэ хүрээнд 2000-2020 оны орон нутгийн сонгуульд оролцсон нийт нэр дэвшигчдийн мэдээлэл байхгүй, харин ялалт байгуулсан нам, эвсэл, бие даагчийн 12,722 тоон мэдээллийг нэгтгэн боловсруулах боломжтой байлаа.

Сонгогчдын нэрийн жагсаалт, бүртгэл

УИХ-ын, Ерөнхийлөгчийн, орон нутгийн сонгууль тус бүрт сонгогчдын нэрийн жагсаалт гарч, тухайн нэрийн жагсаалтад бичигдсэн буюу бүртгэгдсэн иргэд тухайн сонгуульд оролцож саналаа өгдөг. Нэрийн жагсаалтыг Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар Сонгуулийн ерөнхий хороо болон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн удирдлагаас ирсэн мэдээллүүдийг нэгтгэн гаргана. Тухайлбал, 2020 онд батлагдсан Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуульд сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг иргэний улсын бүртгэлийн цахим бүртгэлийн мэдээллийн санд үндэслэн үйлдэх, түүнийг нягтлан шалгах, давхардлыг арилгах, холбогдох бүртгэлийг хийх, эдгээртэй холбоотой гомдлыг шийдвэрлэх ажлыг улсын бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага буюу Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар хангаж ажилладаг.

Лийд төгсөгчдийн холбооны 2021 онд гүйцэтгэсэн “Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг ил тод болгох нь” судалгаанд “сонгуулийн насны иргэдийн тоо, түүний өөрчлөлт сонгогчийн нэрийн жагсаалтад бичигдсэн сонгогчийн тооны өөрчлөлттэй уялдахгүй, зөрүүтэй байгаа нь сонгогчид сонгох эрхийн суурь болох сонгогчийн нэрийн жагсаалтад бичигдэх эрхээ эдэлж чадахгүй байна гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна”² гэжээ.

2008 оноос УИХ болон Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үед сонгогчийн нэрийн жагсаалтын мониторингийг³ иргэний нийгмийн байгууллагууд хийж ирсэн боловч орон нутгийн сонгуулийн үеэрх сонгогчдын нэрийн жагсаалтын бүртгэлд мониторинг хийж байгаагүй. Мөн “Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг ил тод болгох нь” судалгааны тайланд дурдсанаар⁴, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газраас сонгуулийн насны иргэдийн тоо болон сонгогчийн нэрийн жагсаалтад бүртгэгдээгүй сонгогчдын тоог ил тод болголгүй, зөвхөн сонгогчийн нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн тоог зарладаг. Өөрөөр хэлбэл, сонгуулийн өмнө яг хэдэн сонгогч сонгуулийн эрхтэй байгаа, сонгогчдын нас, хүйс, байршлаар нь тодорхой зарладаггүй нь сонгогчийн бүртгэлийн үнэн бодит байдалд эргэлзэх эргэлзээг төрүүлж байна гэжээ.

² БНОУХ, Азийн сан, Лийд төгсөгчдийн холбоо. Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг ил тод болгох нь судалгааны тайлан. 2021. 17 дахь тал

³ Сонгогчдын нэрийн жагсаалтын мониторингийн талаарх мэдээлэл. <https://www.sanal.mn/category/44?page=1>

⁴ БНОУХ, Азийн сан, Лийд төгсөгчдийн холбоо. Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг ил тод болгох нь судалгааны тайлан. 2021. 19 дэх тал

Хүснэгт 1. Сонгогчийн нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн, саналаа өгсөн сонгогчдын тоо (мянган хүн)⁵

Сонгуулийн жил	Улсын Их Хурлын сонгууль		Орон нутгийн хурлын сонгууль	
	Нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчийн тоо	Сонгуульд санал өгсөн сонгогчийн тоо	Нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчийн тоо	Сонгуульд санал өгсөн сонгогчийн тоо
1992 он	1.085.20	1.037.40	Мэдээлэл байхгүй	
1996 он	1.147.30	1.057.20	1.061.80	765.4
2000 он	1.247.00	1.028.00	1.105.40	728.8
2004 он	1.329.80	1.088.30	1.089.30	732.2
2008 он	1.542.60	1.179.50	1.265.50	830.6
2012 он	1.840.80	1.238.50	1.852.20	979.8
2016 он	1.911.00	1.420.80	1.921.10	1.161.10
2020 он	2.004.00	1.475.80	2.014.80	1.129.20

Дээрх хүснэгтээс харахад, сонгуулийн жилийн 6-р сард УИХ-ын сонгуульд саналаа өгөх боломжтой гэж бүртгэгдсэн буюу сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын тоо 10-р сард орон нутгийн сонгуульд саналаа өгөх сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын тоо 1996, 2000, 2004, 2008 онуудад 8550-27710 хүртэлх сонгогчоор буурч байсан нь харагдаж байна. 2020 онд батлагдсан Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 24.1-т зааснаар⁶ орон нутгийн сонгуулийн үеийн сонгогчдын шилжилт хөдөлгөөнийг сонгуулийн санал хураах өдрөөс 60 хоногийн өмнө зогсоодог тул сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын тоонд дээрх их тооны зөрүү гарах нь эргэлзээтэй байдлыг үүсгэж байгаа төдийгүй сонгуулийн ирц бага байхад сөргөөр нөлөөлж байна.

Зардлын тайланг хүлээн авах

Сонгуулийн өрсөлдөөн тэгш, шударга, бүх оролцогчдод нээлттэй, сонгуулийн эрхүүдийг хязгаарлаагүй явагдсан эсэхийг харах бас нэг чухал үзүүлэлт бол сонгуулийн зардлын тайланд хяналт, мониторинг хийх явдал байдаг. 1992 оноос хойших УИХ-ын болон ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцсон улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн сонгуулийн кампанит ажилд зарцуулсан зардлын хэмжээ улам бүр нэмэгдэж байгаа. Сонгууль бүрт нэр дэвшигчдийн тоо тогтмол өсч, өрсөлдөөн түүнийг дагаад нэмэгдсээр байна. Орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын эрх мэдэл Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн хүрээнд нэмэгдсэн, мөн орон нутгийн төсөв сүүлийн жилүүдэд тогтвортой нэмэгдэж байгаа зэрэг нь улс төрийн намууд болон орон нутгийн иргэд, тухайн орон нутагт байрладаг уул уурхайн болон гадны хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжүүдийн ашиг сонирхолтой холбоотойгоор орон нутгийн сонгуульд ихээхэн ач холбогдол өгөх болов.

УИХ-ын болон ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн мониторингийг иргэний нийгмийн байгууллагууд хийдэг. Харин орон нутгийн сонгуулийн өрсөлдөөн улам бүр нэмэгдэж байхад орон нутгийн сонгуулийн санхүүжилтийн мониторинг огт хийгдээгүй байна. Санхүүжилтийн асуудалд төрийн

⁵ Сонгогчдын оролцоо. ҮСХ-ны статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. 2021 он. Энд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн мэдээлэл байгаагүй.

⁶ Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хууль. 2020

байгууллагууд энэ асуудал дээр төдийлөн анхаарал хандуулаагүй орхигдуулжээ. Орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигч нам, нэр дэвшигчдийн тоо сонгууль бүрт нэмэгдэж байгаа энэ цаг үед тойрог бүрт улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс зарцуулж болох зардлын дээд хэмжээг баталсан тушаал л гарсан. Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд зөвхөн УИХ, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигч, намуудын зардлын тайлан олохоос орон нутгийн сонгуульд оролцсон нам, нэр дэвшигчдийн сонгуулийн зардлын тайланг олж авах боломж байхгүй, олдохгүй байсан нь орон нутгийн сонгуулийн кампанит ажил, санхүүжилт зэрэгт хяналт тавих, анхаарах боломжгүй байгааг илтгэж байна.

Төрийн байгууллага, улс төрийн намын албан ёсны сайтуудад сонгуультай холбоотой мэдээлэл нээлттэй бус байна.

Сонгуулийн тогтолцооны оновчтой хувилбарыг судлах, цаашид олон улсын жишгийн дагуу тогтолцоог өөрчлөх шаардлага тулгарч байна. Хэдийгээр сонгуулийн тогтолцооны оновчтой хувилбарыг яаралтай шийдэх хэрэгтэй боловч сонгуулийг хэрхэн зохион байгуулах, тойрог хуваарилах, сонгогчдын сонгох эрх, нэр дэвшигчдийн сонгогдох эрхийн хэрэгжилт, намуудын оролцоо, мөрийн хөтөлбөр, сонгуулийн кампанит ажлын зохион байгуулалт, сонгогчдод эдгээр мэдээллийг хүртээмжтэй мэдээлэх, сонгуулийн санал хураалтыг зохион байгуулах, сонгуулийн үр дүнг гаргах зэрэг олон асуудлууд сонгуулийн тогтолцоотой холбоотойгоор гарч ирнэ. Тиймээс судалгааны энэ хэсэгт иргэд, сонгогчид зөвхөн орон нутгийн сонгуулийн талаарх мэдээ, мэдээлэл, албан ёсны дүн баримтыг авах боломжтой эсэхийг шалгах зорилгоор Сонгуулийн ерөнхий хороо, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, Улсын дээд шүүх болон Монгол Ардын нам, Ардчилсан намуудын вэб сайтуудыг шүүж ажиглалт хийсэн юм.

Сонгуулийн ерөнхий хороо

Монгол Улсын аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн сонгуулийн талаарх мэдээллүүд тус байгууллагын веб сайтад байршсан бөгөөд тухайн орон нутгийн нэгж бүрийн ИТХ-ын сонгуульд тухайн тойргоос нэр дэвшигчдэд өгсөн хүчинтэй саналын тоо болон сонгуулийн үр дүн ирүүлсэн хэсгийн хороо, нийт уншигдсан хүчинтэй саналын хуудасны тоо, санал өгсөн сонгогчдын тоо, хүчингүй саналын хуудасны тоо зэрэг мэдээллүүд байна. Мөн Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хуулийг веб сайтдаа оруулжээ. Сонгуулийн хуулийн талаарх мэдээллүүд, сонгуулийг товлон зарлах, сонгогчдын бүртгэлтэй холбоотой мэдээллүүд, сонгогчийн боловсролд чиглэсэн видео контентууд, сонгуулийг зохион байгуулах ажлын талаарх бүхий л мэдээллүүд байршсан байна. Гэхдээ энэхүү сонгуулийн үр дүнг судалгаа, харьцуулалт хийх боломжтой нээлттэй өгөгдөл байдлаар биш, зурган хэлбэрээр оруулсан байгаа нь учир дутагдалтай.

Орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн мэдээлэл тус байгууллагын сайт дээр бүрэн байхгүйгээс гадна сонгуульд нэр дэвшиж оролцсон улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн сонгуулийн зардлын тайлан, явцын тайлангуудын талаарх мэдээлэл байхгүй байна.

Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар

Монгол улсын бүртгэлжүүлэлтийг бүхэлд нь хянаж, гүйцэтгэх үүрэгтэй тус байгууллагын албан ёсны веб сайтыг шүүж үзэхэд 2012 онд нийслэл, орон нутагт хэдэн сонгогч цахим үнэмлэхийн дагуу сонгуульд саналаа өгөх талаар мэдээлэл байв. Мөн орон нутгийн сонгууль болохоос хоёр хоногийн өмнө сонгогчийн сонгох эрхийг хязгаарлахгүйн тулд сонгуулийн санал хураах өдөр цахим үнэмлэх олгохыг үүрэг болгосон талаар мэдээлэл оруулжээ. Түүнчлэн нийслэлд 791,140 иргэн буюу 96.4 хувьтай байгаа бол орон нутагт 1,024,596 иргэн буюу 98.5 хувь нь цахим үнэмлэхээ авсан талаар мэдээ оруулжээ. Тухайн оны 05 сарын 01-ийг хүртэл нийслэлд 24,585 хүн

иргэний үнэмлэхний лавлагааны хуудастай байсныг цахим үнэмлэхтэй болгосон. Харин орон нутагт 12,506 иргэний цахим үнэмлэхийг хүргүүлсэн. 05 сарын 01-ээс 06 сарын 01-ний хооронд нийслэлд 33,789, орон нутагт 10,788 иргэний цахим үнэмлэхийг хэвлэх ажил гүйцэтгэсэн байна. Үүнээс хойш орон нутгийн сонгуулийн талаарх мэдээлэл оруулахгүй явсаар 2020 онд нийтлэгдсэн мэдээлэл дээр Монгол Улсын Их Хурлын болон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулиуд зохион байгуулагдана. Иргэний бүртгэлийн асуудал чухал гэсэн агуулга бүхий мэдээлэл оржээ. Иргэний бүртгэлийн талаасаа айл өрхүүдийн албан ёсны хаяг, хаягжилтын асуудал сонгууль зохион байгуулах ажил сонгуулийн жил бүр асуудал дагуулдаг. Тухайлбал, нэг хаяг дээр сонгогчийн бүртгэлийг давхар хийх, тэр дундаа зохион байгуулалттайгаар “царцааны нүүдэл” буюу сонгогчдыг олноор шилжилт хөдөлгөөн хийлгэн санал өгүүлэх нь сонгуулийг будлиантуулах гол шалтгаан болдог тухай санааг оруулжээ. Мөн УИХ-ын 2020 оны сонгуулийн төсөвт 20,6 тэрбум төгрөг, орон нутгийн сонгуульд 16,5 тэрбум төгрөг тус тус батлагдсан. УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль батлагдвал саналын хуудасны, техникийн болон гадаад улсад байгаа сонгогчийн санал авах зардал тус тус нэмэгдэнэ гэсэн мэдээлэл оржээ.

Үндэсний аудитын газар

Үндэсний аудитын газрын вэб сайт дээр орон нутгийн сонгуультай холбоотойгоор тухайн тойргуудад зарцуулж болох зардлын дээд хэмжээг тогтоож өгсөн мэдээлэл байна. Нэр дэвшигчээс зарцуулж болох зардлын дээд хэмжээг баталсан тушаалууд дээрх тоо статистикийг судалгаа, харьцуулалт хийхэд нээлттэй өгөгдөл байдлаар ашиглах боломжгүй, зурган хэлбэрээр оруулсан байгаа нь мөн л учир дутагдалтай. Гэхдээ орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигч нам, нэр дэвшигчдийн тоо сонгууль бүрт нэмэгдэж байгаа ч сонгуулийн зардлын тайланг олж авах боломжгүй байсан нь орон нутгийн сонгуульд хяналт тавих, анхаарах хандуулах явдлыг хязгаарлаж байна. Эндээс орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн зардлын тайланг хүлээн авах, мэдээлэх ажлууд бүрэн хийгдэхгүй байгааг харж болно.

Монгол Ардын нам

Монгол Ардын намын вебсайт болох www.nam.mn дээр орон нутаг болон нийслэл гэсэн хэсэг байгаа боловч сонгуультай ямар ч холбоогүй, мэдээлэл оруулалгүй үлдээсэн байна. Сайт дээрх мэдээ, мэдээлэл цэсний “сонгууль 2021” хэсэгт нэр дэвшигч У.Хүрэлсүхийн Увс аймгийн иргэдтэй уулзсан талаарх болон орон нутгийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн талаарх мэдээлэл байна. Мэдээ, мэдээлэл цэсний хэсэгт гарсан 2022 оны 04 сарын 29-ны мэдээлэлд намаас таван баг байгуулж, орон нутагт ажиллах талаар мэдээлэл оруулсан бөгөөд намын 4000 гишүүнтэйгээ уулзаж, санаа бодлыг нь сонсох, МАН-ын 30 дахь их хурлаас гарсан шийдвэрүүдийг танилцуулах талаар мэдээлэл оруулжээ. Орон нутгийн гишүүдтэйгээ уулзах, ажлаа тайлагнах, харилцах талаарх мэдээллүүд болон намын хурлуудын талаарх мэдээллийг оруулсан хэдий ч, орон нутгийн сонгууль, намаас орон нутгийн сонгуульд нэр дэвших, өрсөлдөх зэрэг мэдээллийг оруулаагүй байна.

Ардчилсан нам

Ардчилсан намын вебсайт болох www.Democrats.mn дээрх “сонгууль 2021” хэсэгт Ардчилсан намын даргын сонгуульд нэр дэвшигчдийн танилцуулга, сонгуульд саналаа хэрхэн өгөх зааврыг оруулсан байна. Харин намын дотоод сонгуульд орон нутагт нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээллийг оруулж өгчээ. Орон нутгийн сонгууль, намаас орон нутгийн сонгуульд нэр дэвших, өрсөлдөх зэрэг талаарх мэдээллийг оруулаагүй байна.

Эдгээрээс дүгнэхэд иргэдийн орон нутгийн сонгуулийн талаарх мэдлэг хангалтгүй байдагт албан ёсны сайтууд дээрх мэдээллүүд орон нутгийн сонгуульд чиглэдэггүй, чухалчлан үзэж олон нийтэд энэ талаарх мэдээллийг өгдөггүйтэй

холбоотой байж болох юм. УИХ-ын сонгуулийг чухалчлан авч үздэгийн адилаар ИТХ-ын хурал, түүний төлөөлөгчийн талаар, орон нутгийн сонгуулийн онцлогийг танин мэдүүлэх ажил нэн шаардлагатай байна.

Дүгнэлт, санал

Монгол Улс дахь сонгуулиуд, үр дүнгийн талаарх нэгдсэн өгөгдлийн сан, стандарт байхгүй, сонгууль бүрийн тоон мэдээлэл өөр өөр формат бүхий, нээлттэй өгөгдөл биш зурган файлаар байдаг, судалгааны хүрээнд нэгтгэх, харьцуулах боломжгүй зэрэг нь сонгуулийн дүнг нэгтгэх, харьцуулан анализ хийхэд том хүндрэлийг үүсгэх байдалтай байна. Хэдийгээр орон нутгийн сонгуулийн үр дүнтэй холбоотой тоон өгөгдөл УИХ болон Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үр дүнтэй холбоотой тоон өгөгдөлтэй харьцуулахад баялаг, дүн шинжилгээ хийх боломж их боловч өдийг хүртэл нэгдсэн байдлаар бүх мэдээллийг цуглуулаагүй.

Сонгуулийн ерөнхий хороо, Үндэсний аудитын газар, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, улс төрийн намуудын вэб сайт дээрх сонгуультай холбоотой мэдээллүүд нам, нэр дэвшигчид болон иргэд сонгогчид, судлаачдад төдийлөн хэрэгтэй, бүрэн мэдээлэл байхгүй. Зөвхөн Сонгуулийн ерөнхий хорооны сайт дээр дээрх зарим мэдээллүүдийг нэгтгэх гэж оролдсон боловч иргэд, судлаачид шууд авч ашиглах боломжгүй байдлаар олон нийтэд түгээж байна.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд сонгуулийн дүн мэдээллийг иргэд, судлаачдад нээлттэй байлгах үүднээс дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

- Сонгуулийн ерөнхий хорооны зүгээс нэр дэвшигчдийн бүрэн мэдээлэл, сонгуулийн ирц, ялалт байгуулсан нэр дэвшигчийн талаарх зэрэг мэдээллүүдийг нэгдсэн форматаар өгөгдлийг цуглуулж хэвших,
- Сонгуулийн ерөнхий хорооны бүтцэд сонгуулийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээллийг нэгтгэх, олон нийтэд нээлттэй мэдээлэх тогтолцоог бэлтгэх, ажилтнуудыг чадавхжуулах,
- Сонгуулийн ерөнхий хороо, Үндэсний аудитын газар, Иргэний бүртгэлийн ерөнхий газар, Үндэсний статистикийн хороо зэрэг төрийн байгууллагуудын сонгуулийн үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээллүүдийг гаргах, нэгтгэх, олон нийтэд нээлттэй мэдээлэх зэрэг ажлын уялдааг нарийн зохицуулах,
- Сонгуульд нэр дэвшиж буй улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн сонгуулийн зардлын тайланг хуулийн хүрээнд авах, нэгтгэх, хариуцлага тооцох тогтолцоог сайжруулах,
- УИХ болон ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувьд сонгогчдын мэдээллийг илүү дэлгэрэнгүй авах зөвлөмж гардаг бол орон нутгийн сонгуулийн хувьд сонгогчдын мэдээлэл дээр нэмээд нэр дэвшигчдийн бүрэн мэдээллийг дэлгэрэнгүй авах шаардлагатай,
- Сонгуулийн үр дүнтэй холбоотой нэгтгэгдсэн бүх мэдээллийг Сонгуулийн ерөнхий хорооны сайт болон бусад холбогдох төрийн байгууллагуудын сайтууд дээр нээлттэй өгөгдөл байдлаар тогтмол байлгах, арилгахгүй байх. Өгөгдлийн нэгдсэн сан үүсгэх,
- Сонгууль бүрт нэр дэвшигчдийн овог, нэр (хэрвээ сонгуульд дахин нэр дэвшиж байгаа бол түүнийг тэмдэглэх, овог нэр дээр өөр тэмдэглэгээ хийхгүй байх зэргийг анхаарах), нас, хүйс, нэр дэвшүүлж буй улс төрийн нам эсвэл бие даагч эсэх гэх мэт мэдээллүүд нэгдсэн форматын дагуу байх,
- Сонгуульд саналаа өгсөн сонгогчдын нас, хүйс, санал өгсөн цаг (үдээс өмнө эсвэл хойш)-ийн мэдээллийг байршлаар нь нээлттэй мэдээлэх,
- Санал хураах хэсгийн хороо бүрт нийт бүртгэлтэй сонгогчдын тоо, хүчинтэй саналын тоо, хүчингүй саналын тоо, цагаан хуудас өгсөн сонгогчдын тоо зэргийг мэдээлэх,

- Сонгуулийн үр дүнтэй холбоотой нэгтгэгдсэн бүх мэдээллийг иргэд, судлаачдад нээлттэй өгөгдөл байдлаар мэдээлэх, судалгаа шинжилгээний эргэлтэд оруулах боломжтой байх

Түлхүүр үг: Сонгуулийн дүн, сонгогчдын нэрийн жагсаалт, сонгуулийн зардлын тайлан, сонгуулийн өгөгдөл

Abstract: Within the frame of this article, with the purpose of clarifying transparency and openness of sources for voters and researchers, authors have analyzed data and related information of the last democratic elections held in Mongolia cited on the official websites of organizations such as the General Election Committee, the National Audit Office, and the National Statistics Committee.

Ашигласан материал:

БНОУХ, Азийн сан, Лийд төгсөгчдийн холбоо. 2021. *Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг ил тод болгох нь судалгааны тайлан*

Сант марал сан. *Улс төрийн барометр 2010-2021 оны судалгааны тайлан*

www.santmaral.mn

Сонгуулийн ерөнхий хороо. 2020. *УИХ-ын сонгуулийн дүн 1992-2020*

Сонгуулийн ерөнхий хороо. 2021. *Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүн 1993-2021*

Сонгуулийн ерөнхий хороо. 2009-2017. *Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зардлын тайлан*

Үндэсний статистикийн хороо. www.1212.mn